ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՔԵՐ

ԽԱԼԴԵԱՆ ԲԵՒԵՌԱԳԻՐՆԵՐ ԵՒ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

Դիտաւորութիւն ունինք երկու խօսք ըսել Պրն. Արշակ Սաֆրաստեանի վերջերս հրատարակած պատմա–քննական փոքրիկ բայց կարեւոր գործի մասին։

Ըսենք իսկոյն՝ թէ ո՛վ որ քիչ շատ մօտէն կը հետեւի հայ բանասիրական ուսումնասիրութեանց, կը տեսնէ անտարակոյս թէ ո՛րքան պրպտում և պեղում կը յառաջեն՝ այնքան նոր փաստեր կ՚աւելնան պատմական Խորենացւոյն գոյութեան ժամանակին՝ Ե. դարուն և հետեւաբար իր գործին վաւերականութեան, թէեւ դեռ ճիան լուծման կարօտ շատ մը դժուարութիւններ։

Ծանօթ է բանասէր Հ. Ն. Ակինեանի ծայրայեղ կարծիքը. Յ. Մանանդեան հերքելով հանդերձ անոր փաստերը՝ ուրիշ ճամբով մը նոյն հետեւանքին յանգեցաւ, այսինքն Ե. դարու Խորենացին տարաւ զետեղեց մինչեւ Թ. դար՝ Պատմութեան շարադրութիւնը դնելով 860 թուականին։

Բազմավէպի ընթերցողները գնահատեցին անշուշտ վերջերս՝ հետաքրքրական ուսումնասիրութիւնը[1] *Հ. Վ. Վրդ. Հացունւոյ՝ որ բանասիրական աշխարհին մատնանշեց ցարդ աննշմար մնացած պատմական կարեւոր փաստ մը՝ Լ. դարէն (669), ի նպաստ Խորենացւոյն հնութեան, փաստ մը Կաղանկատուացւոյն պատմութեան մէջ։*

Եւ ահա ուրիշ փաստ մ՚ալ բանասէր Պրն. Ա. Սաֆրաստեանի համեմատական ուսումնասիրութեան մէջ՝ ի նպաստ Խորենացւոյ գործին հնութեան և հարազատութեան։

Պրն. Արշակ Սաֆրաստեան իր ուսումնասիրութեան տետրակին մէջ որ կը կրէ հետեւեալ վերնագիրը. «ԻՆՈՒՍՊՈՒԱՍ–ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ. Նմանուրիւն մը խալդեան բեւեռագիր արձանագրութիւններուն և դասական հին հայերենին միջեւ[2]*», նկատի առած է Խորենացւոյն զրուագը*[3] *Արայի որդւոյն՝ Անուշաւանի (սօսանուէր կամ սօս անուանէր) մասին և զայն համեմատած Մինուասի որդւոյն Ինուսպուասի վրայ խօսող բեւեռագիրներու հետ որոնք կը գտնուին Վանի մէջ, ինչպէս Խորենացին ժամանակին տեսած ու զմայլանքով նկարագրած էր, առանց սակայն հասկնալու զանոնք։*

Ինուսպուասի մասին խօսող խալդեան բեւեռագիր մը գտաւ նախ Waldemar Belek *գիտնականը՝ Երասխի մօտ՝ ի Վանայոսպ, որ մայրաքաղաքն էր խալդեանց, տասնտողեան արձանագրութիւն մը՝ Գուրշուն–ճամիի՝ Վանի մեծ մզկիթին մուտքին հիմնաքար սիւնի մը վրայէն, զայն կարդաց և թարգմանեց* Sayce[4].

1898ին Լեման Հաուպտ և Բէչը յաջողեցան կարդալ Վանի՝ բարձրի դրան հանդիպակաց ուրիշ բեւեռագիր մը։ Դարձեալ նման ուրիշ մ՚ալ գտնուած էր Վանի Գարախան գիւղին մէջ։

Համեմատութիւնը կը ցուցնէ թէ Խորենացւոյն յիշեալ զրուագը վաւերական պատմութիւն է՝ որ առնուած հին դիւաններէ և աղբիւրներէ՝ կը համապատասխանէ Ուրարտեան հնագոյն աղբիւրներուն օր. Մինուասի սեպագրին՝ որ 810–778 թուականներուն է՝ Քրիստոսէ առաջ։

Այսպէս՝ մինչ հայ և օտար քննադատներէ առասպել համարուած զրուագ մը իր պատմականութիւնը կը վայելէ, անդին կ՚արդարանայ նաեւ Խորենացի որպէս ստուգապատում և արժանահաւատ հեղինակ։

Եւ Սաֆրաստեան անդրադառնալով Խորենացւոյ անձին և իր գործին շարադրութեան թուականին՝ թէ հակառակ հինեւրուն նորերը շատ վիճելի կը գտնեն Ե. դարը, և զայն կ՚իջեցնեն Զ–Թ դար, կ՚աւելցնէ. «Սակայն ինչ որ անբացատրելի է, Մինուասի և Խորենացւոյն միջեւ եղած 1300 տարին է. ի՞նչպէս կարելի էր որ Խորենացին կրնար Մինուասի մասին ճըշգրիտ տեղեկութիւններ տալ իր պատմութեան մէջ. ուրկէ՞, ինչ աղբիւրէ առած էր Խորենացին այդ պատմուածքը՝ այդքան ճշգրիտ. շատեր առասպել նկատած են զայն, սակայն ներկայ պարագան հակառակը կը հաստատէ. իր յիշած Անուշաւանը՝ Վանի բեւեռագիր արձանագրութիւնը՝ Վանի մեծ մզկիթի դրան ներսուն մէջն էր. որով գիտական ո՛և է պատճառ մը չկայ որ Խորենացին Ե. դարուն վերջերն ապրած և գրած ըլլայ իր պատմութիւնը»։

Հ. Ե. Փ.

---

1. Բազմավէպ, Թ. 2–3, 4–5 (1935).
2. Յաւելուած հեղինակին հրատարակած «Massis» անգլիերէն հայագիտական թերթին 56գ թուին։ Լոնտոն, 1935։
3. Պատմ. Հայոց. Գիրք Ա, Ի։
4. A. H. Sayce: Cuneiform inscriptions of Van in Iras, 1894 p. 707, LXXX (տես Սաֆրաստեանի տետրը, էջ 8 եւն)։

ՕՀԱՆ ԿԱՐՕ «Խրճիթներուն մինչեւ Խորհրդարանը». Փարիզ 1933 հր. «Նահատակ. Գրագէտ. Բարեկամ.» մանրը 8.

Օհան Կարօ նախասահմանեալ էր կիսատ թողնելու իր շինական նկարչագեղ գրական պաստառը։ Իր անունը աղուոր կը հնչէ երբ ձայնը կը հասնի Վասպուրականի արտերէն, երբ ան շրջապատուած է իր երկրին սարերով, հօտաղներով։ Ցուշերը որ գրի առնուած են երկրէն դուրս տարագրութեան մէջ, կը նուազեցնեն իր շողակաթ կանթեղէն բան մը։

Իր թշնամիներն են «շուներն ու ժամանակը». այս վերջինը իրօք աւելի մեծ թշնամի եղաւ, որ անգութ հարուածը ի թշնամի եղաւ, որ անգութ հարուածը ի՜նչեցուց՝ ջախջախեց այն շողշողուն կանթեղը՝ որ դեռ նոր սկսած էր պլպլալ։ Ասով կը մարի գիւղի գրականութիւնը մշակող ջահակիրներէն մէկը և ամէնէն անկեղծը։

Այն փափուկ արուեստը որ զգալի է Կարոյի նկարագրութեան մէջ, կը հոսի իր անկեղծութենէն։ Մանկունակ պայծառ գաղափարներուն ուղիղ թարգման եղած է իր գրիչը։ Անտերսընի հեգնութիւնը չուէ իր գրիչը։ Անոր պէս կը սիրցնէ իր գրիչը նի, բայց անոր պէս կը սիրցնէ իր գրիչը մանուկին ու չափահասին, գրագէտին ու ժողովուրդին։ Ո՞վ մեր մեծարժէք գրողներէն կրնայ պատմել «Խնձորենին» վերնագրով պատմուածք մը, այնքան պարզ, այնքան անկեղծ, այնքան սրտագրաւ։

Արձակագիր պատկերագեղ էջերուն մէջ աւելի յաջող է՝ քան քերթուածներուն մէջ։ Գեղեցիկ բացառութիւն մը կը համարիմ խայտամաշունչ խոտովանուրիւն քառասնի մօտ քառեակ քերթուածը. քերթող մըն է ան, բայց ոչ մշակուած, գիւտաւոր ինչպէս եռաստղ «ի՞նչ կայ մենութեանդ» արձակ քերթուածին մէջ (էջ 107)։

Ազգային ազատագրութեան առաքեալներէն մէկն ալ ինքն է, որ վանեցի իր խաղընկերներուն մէջ կ՚արթնցնէ ազատ քաղաքացի ապրելու իրաւունքը. և հայրն է որ զաւակը կը մղէ առաջ, ազատութեան կրակը կ՚արծարծէ ոգուն մէջ.

Օհան Կարոյի իսկական անունն է Յովհաննէս Կարապետեան, 1890 ծնած Ուրշտունիքի Նոր–Գիւղին մէջ. իր վէպէն կը հասկցուի որ ծնողք իր մէջ տեսան են գրագէտի կոչումը։ Աղթամարի միջնակարգ վարժարանն աւարտած է. մինչեւ համաշխարհային պատերազմ կը զառնայ ուսուցիչ Հայոց Ձորի և Կարկառի մէջ։ Պատերազմի ընթացքին Քեռիի գունդին մէջ կամաւոր կ՚արձանագրուի։ 1917–1920, Կովկաս ու Պարսկաստան վարժարաններու և սրբանոցներու մէջ ուսուցիչ կ՚ըլլայ։

Իր Նոր–Գիւղի մէջ հիմ կը դնէ Հօտաղական Միութեան։ Փարիզ կ՚անդամակցի «Երիտասարդ Գրողներ»ու, «Ցարդգող»ի, «Գրական Ակումբի», «Նահատակ գրագէտներու բարեկամ» ընկերութեանց։ Ունի անտիպ «Ցարդագող», «Ծիրկարին», «Մատուցարան», «Քառեակներ» վերնագրով կիսապատրաստ գրուածքներ։

Ինքնազարգացումով կրցած է գրագէտ դասակարգի մէջ մտնել և շնորհիւ զինքը սիրող ընկերներուն ապրեցնել նաև իր անունը։

Հ. Ս. Ե.

digitised by A.R.A.R.@